

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Семеног Олени Миколаївни
про дисертацію Гилярської Ольги Іванівни
«Формування професійно орієнтованої риторичної компетентності
майбутніх учителів у педагогічних коледжах»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями),
галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

Аналіз дисертаційної роботи, ознайомлення з публікаціями О.І.Гилярської дають можливість сформулювати узагальнені висновки стосовно актуальності дослідження, наукової новизни, обґрунтованості наукових положень, достовірності отриманих результатів, теоретичного і практичного значення, а також констатувати відсутність порушень щодо академічної доброчесності в дослідженні.

Актуальність теми дисертаційної роботи
та її зв'язок з напрямками наукових досліджень

Актуальність міждисциплінарного дослідження обумовлена євроінтеграційними процесами (документи Європейської Комісії щодо розвитку шкільництва та вчительства високої якості, 2017 р.), зростанням суспільних вимог до якості національно спрямованої освіти. До пріоритетів Стратегії національної безпеки України (2020 р.) віднесено незалежність та державний суверенітет; європейську та євроатлантичну інтеграцію (п.5), розвиток людського капіталу України, зокрема, через модернізацію системи дошкільної та повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, приведення освітніх стандартів до потреб суспільного розвитку та найкращих світових зразків (п. 57).

Широкомасштабна військова агресія росії в Україну ще більшою мірою актуалізувала націєтворчі, громадянські цінності професії вчителя, риси культуромовної особистості, котрий/котра «утверджує українську мовну стійкість молодих громадян у суспільстві¹. З березня 2023 року Кабінет Міністрів України схвалив «Стратегію розвитку читання на період до 2032 року», відповідно до якої увиразнилась і тенденція до читання як життєвої стратегії. Учитель має впливовим словом забезпечувати стійкий інтерес до формування компетентного мовця-читача, здатність протидіяти атакам та пропаганді росії задля посилення інформаційного спротиву нашої країни.

¹ Закон України. (2020) «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

В умовах воєнних реалій сьогодення загострилось і розуміння націєтворчої ролі педагогічної риторики як духовної зброї українського народу, передумови формування стійкості духу, патріотичного виховання, запоруки державної безпеки й незалежності.

Особлива роль учителя початкових класів. Значною мірою саме від цього провідного, інтегрованого вчителя залежить, чи працюватимуть учителі у старших класах з учнями, котрі володіють культурою слухання, мислення, спілкування, відчують енергетику рідного слова, формують простір власної мовно-риторичної картини світу з урахуванням специфіки мовленнєвої взаємодії як у форматі офлайн, так і онлайн.

Мета і завдання навчання в педагогічному коледжі – забезпечити світоглядно-культурну, психолого-педагогічну і насамперед методичну підготовку майбутніх учителів. Водночас, доводить Ольга Іванівна, у респондентів відсутня системна підготовка, спрямована на розвиток спеціального тезаурусу і збагачення професійно-риторичного світогляду, недостатньо сформовані проєктувальні, гностичні, комунікативно-риторичні, організаційні, оцінювальні, конструктивні уміння. Поділяємо думку дисертантки, що навчальні заняття, самостійна робота з гуманітарних, психолого-педагогічних дисциплін недостатньою мірою спрямовані на усвідомлення значущості професійно орієнтованої риторичної компетентності.

О.Гилярська дослідила актуальну проблему на *соціально-культурному, законодавчому* (Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Професійний стандарт (2020 р.) за професіями «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»), *нормативному* (враховано освітньо-професійні програми за спеціальностями 025 «Музичне мистецтво», 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта»), *методологічному* (дослідження пронизане ідеями особистісно орієнтованого, аксіологічного, соціокультурного, діяльнісного, компетентнісного, акмеологічного підходів до формування риторичної компетентності майбутніх учителів), *професійно-практичному* рівнях.

Представлену на захист дисертацію здобувачка виконувала в межах реалізації плану науково-дослідної роботи кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління Житомирського державного університету імені Івана Франка «Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах ступеневої освіти».

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 12 від 23. 03. 2018 р.), узгоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29. 05. 2018 р.).

Достовірність та обґрунтованість отриманих наукових результатів

Наукові положення, висновки, рекомендації, викладені в дисертації, підтверджені аналізом на загальнофілософському, загальнонауковому, конкретно-науковому рівнях. Авторка коректно опрацювала наукові дослідження, освітні документи, електронні ресурси: на сторінках дисертації наявні покликання на 214 найменувань, з яких 25 – іноземною мовою.

5 дослідницьких завдань дисертантка виконувала, застосовуючи доцільні методи: теоретичні, емпіричні (спостереження за освітнім процесом; бесіди; анкетування; педагогічний експеримент), а також статистичні методи для обробки отриманих даних та перевірки достовірності результатів експериментальної роботи за допомогою критерію узгодженості Пірсона.

Обґрунтованість результатів доведена також дослідно-експериментальною роботою в Бердичівському педагогічному фаховому коледжі Житомирської обласної ради, ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І. Я. Франка», КВНЗ «Корсунь-Шевченківський педагогічний коледж ім. Т. Г. Шевченка», КЗСОП «Лебединський педагогічний коледж імені А. С. Макаренка», Прилуцькому гуманітарно-педагогічному коледжі ім. І. Я. Франка. На різних етапах роботи взяли участь 278 педагогів, 250 здобувачів ОКР «Молодший спеціаліст», 24 директори шкіл і заступники директорів ЗЗСО.

Перебіг наукового пошуку, висновки дослідження представлено на 22 науково-практичних конференціях і семінарах різних рівнів, у тому числі на 2 закордонних (Осака, Ліверпуль), оприлюднені у 19 наукових працях, зокрема в 1 статті у фаховому виданні, що входить до наукометричної бази даних Web of Science, у 6 статтях у наукових фахових виданнях України. Результати перевірки роботи на унікальність з використанням системи Unicheck дозволяють зробити висновок про відсутність академічного плагіату.

Структура та зміст дисертації, її завершеність і відповідність встановленим вимогам щодо оформлення

Структурні компоненти (анотації українською та англійською мовами, вступ, 3 розділи, висновки до розділів, загальні висновки) взаємопов'язані. 22 таблиці та 18 рисунків, 19 додатків унаочнюють виконання 5 завдань роботи. Загальний обсяг дисертації становить 354 сторінки, обсяг основного тексту складає 244 сторінки, що відповідає вимогам МОН України до дисертацій доктора філософії.

У вступі загалом аргументовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, 5 завдань, окреслено методи, експериментальну базу; висвітлено організацію та основні етапи дослідження; представлено наукову новизну, практичне значення, подано особистий внесок, відомості про апробацію й упровадження результатів, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі подано результати історико-педагогічного аналізу проблеми розвитку педагогічної риторики; розкрито методологічні основи наукового пошуку (завдання 1); уточнено зміст базових понять дослідження, зокрема поняття «професійно орієнтована риторична компетентність майбутнього вчителя» (завдання 2).

У другому розділі визначено психолого-педагогічні умови формування професійно орієнтованої риторичної компетентності студентів педагогічних коледжів; обґрунтовано і розроблено модель, а також методику формування означеної якості у майбутніх учителів в умовах педагогічного коледжу (завдання 4), представлено структуру професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутнього вчителя, визначено критерії, показники, схарактеризовано рівні сформованості означеної якості (завдання 3).

У третьому розділі подано результати дослідно-експериментальної роботи, здійснено перевірку ефективності розробленої методики; результати констатувального і формувального етапів узагальнено за допомогою методики відносних частот О. Смирнова; надійність результатів перевірено за непараметричним \hat{N} -критерієм Краскелла-Валліса (завдання 5). Педагогічний експеримент і обробка його результатів методами математичної статистики проведені чітко й коректно.

Кожний розділ дисертації завершується логічними висновками, що узагальнено відображають результати дослідження. Загальні висновки дисертації відповідають меті й завданням, підтверджують ідею авторки про те, що формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів початкових класів забезпечується організацією освітнього середовища у векторі педагогічної риторики.

Додатки (анкети, програма спецкурсу; матеріали експерименту) поглиблюють виконане дослідження.

Найбільш суттєві наукові результати дослідження

Наукова новизна роботи зумовлена як новизною предмета дослідження (підходи, принципи, форми, методи, засоби, технології формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів у педагогічних коледжах в теорії і методиці професійної освіти детально не представлено), так і розробленням авторської методики формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів у педагогічних коледжах.

На підставі аналізу результатів наукового пошуку, здійсненого Гилярською Ольгою Іванівною, робимо висновок, що здобувачкою *вперше* представлено комплексне дослідження проблеми формування риторичної компетентності майбутніх учителів у педагогічних коледжах, що враховує ідеї риторики як складника педагогічної майстерності і цифрової риторики.

1. На основі вивчення стану розробленості проблеми, аналізу філософських, психологічних, педагогічних, лінгвістичних, довідниково-енциклопедичних, монографічних зарубіжних і вітчизняних джерел, державних освітніх документів *уперше* обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження, окреслено положення методологічних підходів (феноменологічного, системного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, ситуаційного, акмеологічного) з метою визначити релевантні принципи, методи дослідження.

2. Розроблено модель формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів у педагогічних коледжах з урахуванням підходів (феноменологічного, системного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, акмеологічного, ситуаційного), принципів (гуманізму, науковості, розвитку єдності національних та загальнолюдських цінностей, діалогізації, професійно орієнтованого навчання, особистісної орієнтації навчання, активності навчання, моделювання; інформатизації, текстоцентризму, риторизації, стимулювання й підтримання мотивації студентів до опанування педагогічної риторики).

Модель включає концептуально-цільовий, змістовий, операційний, результативно-оцінний блоки, психолого-педагогічні умови, зміст, форми, засоби, технології; демонструє системний, пролонгований у часі процес розвитку означеної якості у межах аксіологічно-мотиваційного, інформаційно-практичного, діяльнісно-творчого етапів.

3. Розроблено методику поетапного впровадження авторської моделі у процесі навчальних занять психолого-педагогічних і гуманітарних дисциплін з метою системного формування складників професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх педагогів, які «здатні за допомогою ефективного мовлення презентувати себе, впливати словом на розум, почуття, волю учнів, батьків, колег» (О.Гилярська).

Надійність результатів сформованості професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів у педагогічних коледжах (контрольні та експериментальні групи) перевірено за непараметричним \tilde{H} -критерієм Краскелла-Валліса. У студентів експериментальних груп значно підвищився рівень ПОРК порівняно зі студентами контрольних груп. Результатом реалізації авторської моделі є сформовані високий (28% було 16%), достатній рівень – 54% (23%), середній (14% було 50%) рівні досліджуваної компетентності майбутніх учителів у педагогічних коледжах.

4. Обґрунтовано психолого-педагогічні умови формування професійно орієнтованої риторичної компетентності: спрямованість змісту психолого-педагогічних і гуманітарних дисциплін на формування мотивації; стимулювання до комунікативно-риторичної діяльності під час навчання та позааудиторної діяльності в умовах традиційного, онлайн-ового і змішаного форматів; розроблення та застосування комплексу комунікативних і риторичних завдань; систематичний моніторинг.

Психолого-педагогічні умови формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів у педагогічних коледжах дослідниця розглядає як комплекс методів і технологій освітнього процесу, що сприяють формуванню готовності до професійної риторичної діяльності.

5. Визначено структуру, критерії, показники та рівні сформованості професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Аргументовано представлено компоненти професійно орієнтованої риторичної компетентності: мотиваційно-ціннісний (ставлення до педагогічної риторики, мотиви), професійно-когнітивний (володіння системою знань як основи теоретичної риторичної підготовленості), діяльнісно-поведінковий (комплекс практично-риторичних, комунікативно-риторичних умінь); морально-особистісний (володіння гуманністю, комунікабельністю, емпатією, академічною доброчесністю).

Належно представлено мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-практичний, особистісний критерії сформованості професійно орієнтованої риторичної компетентності студентів педагогічного коледжу. З урахуванням даних констатувального експерименту описано рівні сформованості професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутнього вчителя.

6. *Уточнено* зміст базових понять дослідження «професійно орієнтована риторична компетентність майбутніх учителів у педагогічних коледжах», «риторизоване освітнє середовище», «формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів у педагогічних коледжах». В основу принципів педагогічної риторики дослідницею покладено положення античної класичної риторики, європейський освітньо-риторичний досвід і вплив християнства. До ознак сучасної педагогічної риторики авторка відносить мовленнєву взаємодію у форматі офлайн і онлайн; її націєтворчу роль; посилення цифрової риторики.

Професійно-риторичну підготовку в педагогічному коледжі авторка характеризує як цілеспрямований процес формування компетентної риторичної особистості майбутнього вчителя. *Професійно орієнтовану риторичну компетентність майбутнього вчителя* визначено як інтегративну професійну якість, здатність доцільно застосувати власну риторичну підготовку для належного виконання педагогічних завдань у професійній діяльності, а також для здійснення ефективних, переконувальних комунікацій у різних соціокультурних ситуаціях.

Формування професійно орієнтованої риторичної компетентності представлено як цілісну навчально-методичну систему взаємодії викладачів і студентів, у ході якої розв'язуються освітні завдання.

7. *Подальшого розвитку* набули наукові уявлення щодо організації професійно-риторичної освіти студентів педагогічних коледжів на засадах компетентнісного підходу; зміст, форми, методи формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів.

Повнота викладу результатів в опублікованих працях

Наукові праці О.Гилярської відбивають основні положення й наукові результати дисертації. Авторка має 19 публікацій, 18 з яких одноосібних. 6 статей у провідних наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому фахові виданні, що входить до наукометричної бази даних Web of Science, 1 стаття в зарубіжному науковому періодичному виданні, 11 публікацій у збірниках матеріалів конференцій і наукових праць.

У праці, написаній у співавторстві, доробок дисертантки чітко визначений.

Практична цінність дослідження

Напрацювання дослідниці, оприлюднені в публікаціях, програма курсу «Професійно орієнтована риторична компетентність майбутніх учителів у педагогічних коледжах» можуть бути використані в освітньому процесі, для вдосконалення змісту психолого-педагогічних та гуманітарних дисциплін, навчально-методичних посібників, а також для підвищення кваліфікації педагогів у системі післядипломної освіти.

Результати проведеного дослідження упроваджено в освітній процес Бердичівського педагогічного фахового коледжу Житомирської обласної ради, ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І. Я. Франка», КВНЗ «Корсунь-Шевченківський педагогічний коледж ім. Т. Г. Шевченка», КЗ СОР «Лебединський педагогічний коледж імені А. С. Макаренка», Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка.

Ідентичність змісту анотації і основних положень дисертації. Текст анотацій, представлених українською та англійською мовами, є ідентичним та засвідчує основні положення дисертаційної роботи.

Зауваження і побажання до змісту дисертації

Зазначимо дискусійні положення у змісті роботи та висловимо окремі побажання:

1. У теоретичному розділі загалом окреслено методологічні підходи до наукової роботи, водночас бажано було би подати більш детальну характеристику таких засадничих підходів, як феноменологічний і діяльнісний в аспекті студіювання проблеми формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів. Під час публічного захисту доцільно, аби авторка чіткіше конкретизувала, яким чином реалізовано в дослідженні феноменологічні ідеї і теорія діяльності.

2. У дисертації простежується тлумачення як риторики, так і професійно орієнтованої риторичної компетентності в аспекті дієвого педагогічного дискурсу, однак вплив на учнів у контексті риторичної діяльності вчителя може бути не лише освітньо-виховним, а й негативним, наприклад,

маніпулятивним. На жаль, у роботі не акцентовано уваги на розв'язанні окресленої суперечності.

3. Як позитивний аспект дослідження відзначаємо розкриття історіографії становлення та розвитку педагогічної риторики. Проте, на нашу думку, забагато уваги приділено поглядам Хаїма Перельмана та Умберто Еко, натомість дещо декларативним є положення дисертантки про те, що «в ХІХ – ХХ століттях ідеї переконливого педагогічного мовлення рідною для українців мовою представлено в освітньому досвіді і працях К. Ушинського, М. Драгоманова, Б. Грінченка, С. Русової, І. Огієнка, В. Сухомлинського, О. Захаренка та ін.» (с.51).

4. Заслуговує на увагу опис у дисертації експериментальної роботи, водночас доцільним був би аналіз думок учителів початкових класів, їхнього ставлення до проблеми формування професійно орієнтованої риторичної компетентності, відповідних рекомендацій керівників педагогічної практики студентів коледжів та порад рецензентів програми спецкурсу, розробленого і впровадженого дисертанткою. Вважаємо, це б забезпечило більшу обґрунтованість підходу до розв'язання порушеної проблеми.

5. Методично обґрунтованими є запропоновані авторкою сучасні методи і технології навчання психолого-педагогічних та гуманітарних дисциплін в освітньому процесі педагогічного коледжу, однак варто було б увиразнити місце педагогічної практики у формуванні професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Це б увиразнило особливості шляхів упровадження запропонованої моделі та експериментальної методики в реальних ситуаціях педагогічно-риторичної діяльності.

6. Заслуговує на увагу спроба дисертантки поєднати ідеї класичної риторики з урахуванням вітчизняного досвіду педагогічно-риторичної майстерності (О. Захаренко, І. Зязюн та ін.) і новітньої, цифрової риторики в розробленні теоретичних засад та методики формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. Як побажання перспективним убачаємо глибше дослідити питання цифрової педагогічної риторики, особливості професійно-риторичної підготовки майбутніх учителів в умовах диджиталізації освіти.

Висловлені зауваження і побажання мають рекомендаційний характер, а тому не знижують наукової і практичної цінності й загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, що є самостійною завершеною працею. Ольга Гилярська писала роботу з чітким усвідомленням власної позиції, що передбачала полеміку, і готова до такої.

Рецензоване дослідження якісно збагачує теорію і методику професійної освіти в контексті вивчення ціннісних смислів професійної діяльності майбутніх учителів початкових класів, «володіння ними професійно орієнтованою риторичною компетентністю як невід'ємним складником педагогічної майстерності» (О.Гилярська).

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Рецензована дисертація Гилярської Ольги Іванівни на тему «Формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів у педагогічних коледжах», що представлена на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», є структурно завершеним, самостійним науковим дослідженням.

Робота характеризується новизною, теоретичним і практичним значенням, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44, наказу Міністерства науки і освіти України від 12.01.2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

Гилярська Ольга Іванівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)».

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С. Макаренка

О.М. Семенов

Підпис доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри української мови і літератури Семенов О.М. засвідчую.

Перший проректор
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка,
кандидат наук
з державного управління, професор

Любов ПШЕНИЧНА